

Александар Симоновски

УДК 355.425.4(497.7)“1943/1944”

Виши научни сарадник/ванредни професор 94(497.11)“1941/1945”

Институт за националну историју

Скопље

ПРИЛОГ О УЧЕШЋУ БОЖИДАРА ЛЕШЕВИЋА И ЈОВАНА ГАИЦКОГ У РАВНОГОРСКОМ ПОКРЕТУ У МАКЕДОНИЈИ (1943–1944)

Апстракт: Циљ овог рада је да прикаже резултате истраживања о учешћу Божидара Лешевића и Јована Гаицког у Равногорском покрету у Македонији у периоду 1943–1944. Сумирајући резултате, закључили смо да нисмо у стању да створимо свеобухватније слике о Лешевићу и Гаицком. Због тога су изнети само основни подаци: када су стигли у Македонију и какве су улоге имали у том покрету.

Кључне речи: Македонија, Порече, срез, Равногорски покрет, четници, Радослав Ђурић, Миливој Трбић, Божидар Лешевић, Јован Гаицки

Много је тема истражено у македонској историјској науци, а објављен је и велики број научних радова који су уско повезани са временом Другог светског рата (1941–1945) који додирују разне сегменте. Једна од тема о којој се истраживало и писало је и деловање Равногорског покрета у Македонији. И поред досадашњих достигнућа, још увек не располажемо са довољно извора и са другим материјалима који ће нам пружити прилику да ту тему потпуније проучимо. Приликом обраде питања о учешћу Божидара Лешевића¹ и Јована Гаицког² у Равногорском

¹ Божидар М. Лешевић рођен је у Прокупљу 1890. Датум и место његове смрти нису познати. Државни архив Републике Македоније, Скопље (даље: ДАРМ), фонд (даље: ф.) 885, регистарски број (даље: рег. бр.) 42201244003; Миливој Трбић–Војче, Документи, Избор, редакција и коментар доц. др Александар Симоновски, Скопје, 2016, 291.

² Јован Александар Гаицки рођен је у Нишу 4. јуна 1902. Основно образовање, гимназију и војну академију похађао је у Београду. Године 1922. постављен је за официра у Штипу где је остао шест месеци. Потом је пребачен у Загреб. Овде је остао око девет месеци након чега је пребачен у Кочане (Македонија), а затим је служио у Царевом Селу (Делчево, Македонија), Скопљу и Новом Саду. Године 1928. поднео је оставку јер није био способан за војну службу. Примљен је за секретара Савеза југословенско-чехословачке лиге, која је имала за циљ културно зближавање Краљевине Југославије и Чехословачке. У Београду је остао до 1941. након чега

покрету у Македонији 1943–1944. године суочили смо се управо са таквим недостатком.

После Априлског рата (1941), Македонију су окупирале Бугарска и Италија. Бугарска је окупирала већи део Македоније, док је западни део Македоније, са градовима Тетово, Гостивар, Кичево, Дебар и Струга, са њиховим срезовима, као и села јужно од Охрида и јужни део Преспе, окупирала Италија.³ У недостатку других организованих снага у сваком погледу, Покрајински комитет Комунистичке партије за Македонију и Покрајински војни штаб, који је прерастао у Главни штаб (ГШ) Народноослободилачке војске и партизанских одреда Македоније (НОВ и ПОМ), као македонско национално руководство, преузели су улогу и одговорност да организују македонски народ на оружани отпор.⁴ У току Народноослободилачке борбе (НОБ) Македоније вођена је борба против Равногорског покрета који није признавао македонски идентитет.⁵ Насупрот томе, македонски народ стекао је своју националну афирмацију концептом Комунистичке партије Југославије. На основу одлука донесених на Другом заседању Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (Јајце, 29–30. новембар 1943), на Првом заседању Антифашистичке скупштине

је отишао у Палестину. Са британском војном мисијом, 19. априла 1943. спустио се у Горски штаб бр. 110. Датум и место његове смрти нису познати. ДАРМ, ф. 885, кутија (даље: к.) 110, архивска јединица (даље: а.ј.) 14; Александар Динчић, „Англоамериканци у Лесковачком и Врањском округу и спасавање ваздухопловаца (1941–1944)“, Лесковачки зборник, LVII, Лесковац 2017, 242; Славка Фиданова, Четничката организација на Дража Михајловиќ во Прилеп и Прилепско 1943–1944, Прилеп и Прилепско во НОВ 1944–15 мај 1945 година, (Материјали од Научниот собир одржан на 14, 15 и 16 март 1983 година), Книга I/2, Скопје, 1985, 267.

³ Владо Ивановски, За почетокот на Востанието во Македонија во 1941 година, Симпозиум Развојот и карактеристиките на народноослободителната војна и на револуцијата во Македонија, Скопје, 9–10 декември 1971 година, Скопје 1973, 120.

⁴ Тодор Чепреганов, Ѓорѓи Чакарјаневски, Прва македонско-косовска ударна бригада: бригада на братството и единството (ретроспектива), Афирмација, продлабочување и проширување на вековните културни врски меѓу Р. Македонија и Р. Србија (Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир, одржан на 30-ти и 31-ви октомври 2015 година во Битола), Битола 2016, 401.

⁵ О равногорском концепту о уређењу будуће Југославије и о односу Равногорског покрета према Македонији и Македонцима, опширније погледати: Коста Николић, Историја Равногорског покрета 1941–1945, Књ. 1–2, Београд 2014; Драгољуб М. Михаиловић, Рат и мир ђенерала, Изабрани ратни списи, Прва–друга књига, Приредили: Милан Весовић, Коста Николић, Бојан Б. Димитријевић, Београд 1998; Милан Весовић, Коста Николић, Уједињене српске земље, Равногорски национални програм, Београд 1996; Милан Б. Матић, Равногорска идеја у штампи и пропаганди четничког покрета у Србији 1941–1944, приредили Др Милан Весовић, мр Коста Николић, Београд 1995; Jozo Tomasevich, Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941–1945, Preveo Nikica Petrak, Zagreb 1979.

народног ослобођења Македоније (манастир Св. Прохор Пчињски, 2. август 1944), Македонија је конституисана као федерална држава у федеративној Југославији.⁶

У Македонији, у делу под бугарском окупацијом, Равногорски покрет је постојао од 1942. године. Његови задаци били су следећи: стварањем препрека у сваком погледу функционисања органа бугарске власти; кварењем различитих железница, путева и других инсталација; и најзад, кроз масовни оружани устанак који је требало да избије и да буде помогнут од десантних падобранских трупа, преузети власт од органа бугарске владе и успоставити другу власт, односно власт Драже Михаиловића.⁷

У кумановском срезу Равногорски покрет датира с почетка 1942. године. Петруш Стефановић сматра се као организатор.⁸ Он, повезујући се са одређеним људима, заказивао је сусрет са својим истомишљеницима и обилазио околна села. Након што је присутне на састанку упознавао о сврси и задацима покрета, они су затим давали сагласност, чиме је формирана организација за то село. Пошто је сваки од њих требало да има одређену функцију, потребну за преузимање власти у датом тренутку, на састанку је одређивано ко ће од присутних бити десетар, курир и друго. Равногорски покрет имао је задатак да снабдева своје чланове оружјем, али ако се сви нису могли снабдети, речено им је да ће им оружје бити испоручено у датом тренутку на одређеном месту.⁹ На формирање покрета у кумановском срезу, Петруш Стефановић је деловао сам или уз помоћ Стоилка Станојкова. Међу првим селима које је Стефановић организовао

⁶ АСНОМ (Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија), Документи од Првото и Второто заседание на АСНОМ, Том I, Книга I, Избор, редакција и коментари: Д-р Александар Христов, Д-р Миле Тодоровски, Д-р Новица Велјановски, Скопје, 1984.

⁷ После слома устанка 1941. године, Михаиловић и његови сарадници проценили су да српски народ без директне војне помоћи савезника није у могућности да се сам ослободи. Због тога је у начелу усвојена тактика сталног узнемиравања окупаторских трупа акцијама мањег обима (диверзије и саботаже), које неће изазвати одмазду, а помоћи ће савезничку борбу „у границама наших моћи“ и омогућити стварање војске која ће успешно дејствовати у тренутку опште војне акције против Осовине. К. Николић, н. д., Књ. 2, 11; Миливој Трбић–Војче, 71–72.

⁸ Славка Фиданова, Четничкото движење во Кумановско, Куманово и Кумановско во НОВ 1941–1942 (Материјали од Научниот собир одржан на 12, 13 и 14 декември 1978 година), Куманово 1979, 557; Славка Фиданова, Некои моменти од активноста на четничката организација на Дража Михаиловиќ во Прилепско во 1942 година, Прилеп и Прилепско во НОВ 1942 година, (Материјали од Научниот собир одржан на 13, 14, и 15 декември 1976. година), Книга прва, Скопје 1978, 236; Mladen Colić, „Četničke vojne formacije u Makedoniji 1942–1944. godine“, Vojnoistorijski glasnik, god. XXV, br. 1, Beograd 1974, 154.

⁹ С. Фиданова, Четничкото движење..., 558.

били су Длабочица, Буковљане, Цветишница и Равно. Станојков је радио и на стварању Равногорског покрета у Куманову. За ту сврху успео је да придобије Марка Луева, Драгана Бајловског и Кира Дурписева. Иако је Равногорски покрет у Куманову био слаб, он је 1942. послужио као главна веза између Горског штаба бр. 110¹⁰ и покрета у Скопљу.¹¹

У једној депеши од 25. маја 1942, Дража Михаиловић је обавестио Радослава Ђурића: „Кесеровић јавља: активни поручник Ђорђевић организовао је срезове тетовски, поречки и галички. Ставља се под команду и моли за упутства. Дајте му их. Веза преко апотекара у Пећи где је поменути запослен“.¹² Подаци су оскудни да би се могли задржати на поменутом организовању.

Средином 1942. Радослав Ђурић из села Оруглице (код Лесковца) послао је Миливоја Трбића,¹³ Војислава Сајковића¹⁴ и Божидара Видојевића¹⁵ у Македонију. Они су добили упутства о томе како треба радити на стварању Равногорског покрета на овом терену. Између осталог, требало је да дођу на територију са десне стране реке Вардара и да организују чете у Поречу и у срезovima велешки, прилепски и кичевски. До 20. јула 1942. године стигли су у Скопље и повезали се са Љубом Љубисављевићем. Овај је

¹⁰ Наредбом Драже Михаиловића од 24. марта 1942. формирана је Команда јужне Србије: Горски штаб бр. 110. Територија команде покривала је југоисточну Србију од Копаоника до Старе Планине, Македонију и Космет. Први командант штаба био је мајор Радослав Ђурић. К. Николић, н. д., Књ. 2, 13.

¹¹ С. Фиданова, Четничкото движење..., 558–559.

¹² С. Фиданова, Некои моменти..., 237.

¹³ Миливој Трбић (1913–1947). Син четничког војводе Василија Трбића (1881–1962). Од 1942. до 1944. деловао је у Македонији. Ухапшен је у јануару 1947. На суђењу у јуну 1947. осуђен је на казну смрти стрељањем, трајан губитак политичких и грађанских права и конфискацију целокупне имовине. Егзекутиран је 24. септембра на непознатој локацији. Александар Симоновски, Миливој Трбић (1913 – 1947), Скопје 2018.

¹⁴ Војислав Сајковић(ски) (1915–1981). ДАРМ, ф. 885, к. 113, а.ј. 25.

¹⁵ Божидар Видојевић (Видоески) (1920–1988), лингвиста, македониста, сла-виста, утемељивач македонске дијалектологије и ономастике, дописни (1969) и редовни (1974) члан Македонске академије наука и уметности, страни члан Хрватске академије знаности и умјетности (тада Југословенска академија знаности и умјетности) (1986), Пољске академији наука и уметности (PAU) (1994), Српске академије наука и уметности (1997) и dr.h.c. Шљонском универзитету у Катовицама у Пољској. За свој научни рад и за заслуге за развој науке у Македонији, добитник је високих награда и признања. У међународним славистичким круговима познат је као успешан директор Међународног семинара о македонском језику, литератури и култури (1970–1978). Има велике заслуге за унапређење македонске науке о језику и њену афирмацију у светским оквирима. Видоески Божидар, Македонска енциклопедија, 1, А–Љ, Скопје 2009, 275.

пристао да ради на стварању Равногорског покрета. Из Скопља, Трбић, Сајковић и Видојевић кренули су ка Поречу.¹⁶

У релативно кратком времену, Љубисављевић је успео да окупи око себе људе из чијих је редова формиран штаб Равногорског покрета за Скопље. Њега су чинили Љуба Љубисављевић, Душан Арсић и Стефан Златар. Формиран је и акциони одбор у саставу: Љуба Љубисављевић, Драгутин Миленковић, Душан Арсић, Стефан Златар, Виктор Рогале и Живојин Росић. Декретом су одређени председник општине и његови помоћници, командант гарнизона, командант жандармерије и командант превозних средстава, како би преузели власт након повлачења окупатора из Македоније. Штаб у Скопљу имао је број 169/1 и требало је да служи као главни штаб за одржавање веза у Македонији, али и са Горским штабом бр. 110.¹⁷

По доласку у Порече, Трбић и Сајковић упутили су се у срезове прилепски и велешки (Азот) да би створили Равногорски покрет. При томе су успостављени контакти са Народноослободилачким покретом (НОП) како би се постигао споразум о сарадњи. У разговорима је било отворених сукоба око основних питања (политика Равногорског покрета, борбе против окупатора, команде, македонски идентитет) и није постигнут договор. Трбић је формирао чету у Поречу и у прилепском срезу. Не може се утврдити када се то тачно десило. У почетку била је састављена од седам четника. Крајем августа или почетком септембра 1942. године, Трбић је са четом био у селу Црешнево (Порече). Њено бројно стање порасло је на 15 четника и она је обилазила одређена села у Поречу и у прилепском срезу.¹⁸

Активност Равногорског покрета у Македонији нарушена је крајем 1942. Наиме, бугарски окупатор открио је покрет у Скопљу, Куманову и у Поречу и извршена су хапшења.¹⁹ Репресија није заобишла породице четири четника из поменуте чете, који су се предали бугарској власти када су сазнали да су њихове породице интерниране. Око 20. новембра

¹⁶ А. Симоновски, Миливој Трбић..., 22–51.

¹⁷ Велимир Брезовски, Прилог за проучување на дражиќевската организација во Скопје и околината, Скопје во НОВ 1942, Материјали од Научниот собир, Скопје 1975, 314–315; С. Фиданова, Некои моменти..., 240.

¹⁸ У бугарским изворима је чета. Трбић каже да је организовано један одред од око 15 људи, који га је највероватније и предводио. Одред се расформирао у новембру 1942. Такође, Трбић наводи да је 1942. године организовано одред од 15 људи, који је касније разбијен. У равногорским изворима је одред. Велимир Брезовски, Ослободителната војна во Македонија во 1943 на територијата на СР Македонија, Скопје 1971, 32–33; А. Симоновски, Миливој Трбић..., 56–63.

¹⁹ Растислав Терзиоски, Окупацијата на Македонија 1941–1944, 2. изд., Скопје 2011, 198; С. Фиданова, Четничкото движење..., 559; В. Брезовски, Прилог за проучување..., 317.

1942. године, из Трбићеве четворке, у борби са Бугарима код села Крушје (Порече), погинуо је Никола Зарић, као и троје Бугара. Због провале, Трбић и Сајковић напустили су Порече и отишли у Србију (у Горски штаб бр. 110) где су остали до средине 1943. Као резултат провале, 28. јануара 1943. подигнута је оптужница,²⁰ а 16. јуна исте године Скопски војни ванредни суд изрекао је пресуду. У присуству или одсуству осуђене су 23 особе. Остали оптужени су ослобођени.²¹

У Србији је припремљена једна група (Миливој Трбић, Војислав Сајковић, Милан Савић, Михајло Андрић, Атанас Ђорђевић/Бошковић, Божидар Лешевић, Светозар Стојановић и Миломир Леповић) са задатком да крене у Македонију. Група је била наоружана пушкама и шмајсерима и била је снабдевена новцем, радио-станицом и шифром за одржавање везе. Новац је био намењен за пропаганду, исхрану и куповину оружја. Радослав Ђурић је дао Миливоју Трбићу следеће смернице: „...официри и подофицири да се позову у планини и да се формирају чете, батаљоне и корпусе; за њих прибирати и куповати оружје...“; четници да се боре против партизана за које је Ђурић чуо да имају јаке одреде у велешком и кавадарском срезу; „...у случају преокрета, четници да преузму власт и да се потруде да заузму железничке станице, поште и касарне; четници да не воде борбу против окупатора са циљем да сачувају своју силу...“, а борити се са партизанима и да их уништавају, јер је постојала опасност да они преузму власт.²² Ђурић је рекао Трбићу да је за команданта Вардарске војне области (која је запремала територију на десној обали реке Вардара) постављен потпуковник Стојан Марковић, чији чин датира из предратне југословенске војске. Ђурић је именовао Трбића за шефа Истакнутог дела Штаба 110.²³

²⁰ А. Симоновски, Миливој Трбић..., 64–74.

²¹ Међу осуђенима, у присуству, били су: Љуба Љубисављевић, Стоилко Станојков и Марко Луев (по 15 година строгог тамничког затвора, уз лишење права по чл. 30. Кривичног закона за време од по 20 година); Душан Арсић и Стефан Златар (по 6 година и 8 месеца строгог тамничког затвора, и да уплате у државни трезор казну у износу од по 5.000 лева, последња се може заменити са по 6 месеци тамничког затвора, у случају да не могу да плате, уз лишавања права по чл. 30. Кривичног закона у року од по 10 година). Међу осуђенима, у одсуству, били су: Петруш Стефановић и Војислав Сајковић (смртне казне, уз лишење права по чл. 30. Кривичног закона заувек); Божидар Видојевић и Миливој Трбић (по 15 година строгог тамничког затвора, уз лишење права по чл. 30. Кривичног закона за време од по 20 година). Политичките судски процеси во Скопје за време на бугарската окупација (1941-1944), Избор, вовед и редакција проф. др Владо Иваноски, Скопје, 2009, 183–198.

²² А. Симоновски, Миливој Трбић..., 78–79.

²³ Нисмо у могућности објаснити и прецизирати стварање Истакнутог дела Штаба 110. Једино може се рећи да је створен до 31. октобра 1943. Такође, не може се одговорити какве надлежности је имао Истакнути део Штаба 110 и какве дужности

Након поласка из Србије, средином 1943, кроз канал Козјак – кумановски срез – Скопска Црна Гора – скопски срез, у августу 1943. или раније група је стигла у Порече. Овде је Трбић затекао око 40 четника који су изашли са планине.²⁴ Према Војиславу Сајковићу, када су се вратили у Порече затекли су одред од 30 четника које је организовао Божидар Видојевић.²⁵

У Порече ће доћи и потпуковник Стојан Марковић. Вардарска војна област је формирана до децембра 1943. године, зато што је Марковић у том месецу вршио функцију команданта те области.²⁶ Истог месеца поручник Јован Гаицки стигао је у Порече. У једној изјави свој долазак у Порече, као делегат кога је одредио капетан Стојан Крстић, Јован Гаицки се повезао са некаквом реорганизацијом Равногорског покрета. Међутим, проблем је у томе што се Гаицки није много осврнуо на ову реорганизацију, а осим тога, он није ни довољно јасан. Због тога није могуће утврдити о чему је реч.²⁷

За Трбића, као шефа Истакнутог дела Штаба 110, 14. марта 1944. израђен је један рачун о трошковима Равногорског покрета у периоду 1943–1944. Обрачун је извео ађутант капетан Божидар Лешевић. Сума је износила 204.000 лева. Од тога су трошкови за прехранбене продукте, батерије за ручне лампе, цигарете, муницију и за друге ствари износили 13.510 лева, док су трошкови у готовини за курире, за затворенике, за одреднице Битољ и Прилеп, за неког Гроздана, за неког Димка, за неки штаб и за Душана Арсића износиле 190.490 лева. Постоје три признанице од 10. априла 1944. из којих се може сазнати да је тада функцију помоћника команданта (пешадијског потпуковника Стојана Марковића) Вардарске војне области вршио Миливој Трбић, који је истовремено задржао и положај шефа Истакнутог дела Штаба 110.²⁸

Појава и дејствовање Равногорског покрета у Македонији активирао је НОП да интервенише како би разобличио Равногорски покрет. Активности у том правцу почеле су се спроводити 1942. године, одвијале су се и у даљем периоду, а остваривале су се путем прогласа, новинама и директним контактима са становништвом. Далеко већи напор у политичком и војном погледу у борби против Равногорског покрета учињен је на Козјачко-кумановском терену. Крајем фебруара 1944. четници су се окупили на подручју Козјака, тих дана партизанске јединице налазиле су се у рејону манастира Св. Прохора Пчињског, а 29. фебруара 1944, код села Сејаци

имао је Трбић као шеф. Трбићева изјава да је био одговоран за Равногорски покрет на десној страни Вардара је превише општа. А. Симоновски, Миливој Трбић..., 79–81.

²⁴ А. Симоновски, Миливој Трбић..., 79.

²⁵ ДАРМ, ф. 885, к. 113, а.ј. 25.

²⁶ А. Симоновски, Миливој Трбић..., 82.

²⁷ ДАРМ, ф. 885, к. 110, а.ј. 14.

²⁸ Миливој Трбић–Војче, 122–128.

дошло је до борбе између Вардарског корпуса²⁹ са око 800 четника и снага 3. македонске народноослободилачке ударне бригаде (МНОУБ), батаљона „Христо Ботев“, једног косовског батаљона и два јужноморавска батаљона. Четници су разбијени.³⁰ Ово је било од великог значаја зато што је Равногорском покрету у Македонији нанет значајан ударац.³¹

У пролеће 1944. године НОП Македоније извео је акцију о испитивању делатности Равногорског покрета у Поречу. Секретар Петог обласног комитета Комунистичке партије Македоније у ову област послао је Бранислава Шикића. У априлу Шикић је Комитету поднео извештај. У овом крају налазио се и Никола Макеларски. Њих двоје успоставили су контакт са Равногорским покретом. Њихова запажања о Равногорском покрету у Поречу пренета су у два писма од 16. јуна 1944. године. Па тако, каже се да се у Поречу налазио „Главни штаб дражеваца за Јужну Србију“. Главни командант био је Јован Гаицки.³² Припадник Равногорског покрета био је и Стојан Марковић (који се лично знао са Браниславом Шикићем). Поред њих, били су и капетан Душан Стефановић, један поручник који је био командант 1. батаљона, а Миливој Трбић није се налазио у Поречу. Он је отишао у Битољ да организује бригаду. Још један припадник Покрета био је Војислав Сајковић. Политички комесар поменутог „штаба“ био је

²⁹ Ове податке смо пронашли о Вардарском корпусу. 1. Вардарски (Козјачки) корпус је организован до краја 1942. 2. Вардарски корпус је формиран у јуну 1943. Његов командант био је капетан Стојан Крстић. Обухватао је људство прешевског, кривопаланачког, жеглиговског (кумановског), овчеполског и скопског среза. Бригаде у саставу Вардарског корпуса: Прешевска (под командом поручника Александра Ђорђевића), Кривопаланачка (чији је командант био потпоручник Анђел Манасијевић, затим поручник Ђорђе Поповић, па поручник Петруш Стефановић), Скопска (под командом Никодина Урдаревића), Жеглиговска (под командом ваздухопловног капетана Милоша Атанасијевића, затим поручника Никола Јаникијевића) и Ристовачка (под командом поручника Жарка Ристића; припадала је Јужноморавском корпусу, али је извесно време била у саставу Вардарског корпуса). Бројно стање Вардарског корпуса је тешко утврдити. Приликом његовог формирања, Крстић је имао под својом командом око 250 људи, до почетка 1944. године тај број се попео на око 700 људи, а у фебруару Корпус је имао око 800 људи под оружјем. К. Николић, н. д., Књ. 2, 13; Младен Цолић, Четничке војне формације Драже Михаиловића у Македонији 1942–1944. године, Симпозиум Развојот и карактеристиките..., 590–591.

³⁰ Миле Тодоровски, Партизанските одреди и Народноослободителната војска на Македонија во Ослободителната војна и Револуцијата 1941–1944, Скопје 1972, 171–177.

³¹ Михаило Апостолски, Од Кожув до Богомила и Козјак, Операциите на единиците од НОВ и ПОЈ зимата 1943–1944 година во Македонија и Поморавието, Скопје 1959, 157–165.

³² Нисмо утврдили шта значи „Главни штаб дражеваца за Јужну Србију“ и зашто је Гаицки означен као главни командант.

Божидар Видојевић. Један од главних организатора Равногорског покрета сматран је Михајло Андрић, који је био командант 2. батаљона и лични пријатељ са Браниславом Шикићем, а уз његову помоћ успостављена је веза са овим покретом. Ту је био и један наредник Словенац, Душан Лебан, радио-телеграфиста. „Код Равногорског покрета налазила су се и двојица Енглеза, бивши немачки заробљеници, који су тражили везу са народноослободилачким покретом, хтели су да му приђу и послали су писмо за британску мисију код било којих војних јединица народноослободилачког покрета“.³³

У поменутом „штабу“, Шикић и Макеларски отворено су иступили као комунисти и припадници НОП-а. Мада нису били овлашћени, ипак су преговарали. Између осталог, успели су да се приватно договоре са Гаицким да ће ступити на страну НОП-а уколико краљ Петар II Карађорђевић призна Јосипа Броза Тита за врховног команданта свих југословенских бораца. Гаицки се сагласио да официјално преговара о следећим тачкама: 1. Обустава непријатељства, и 2. Пролаз кроз територију уговорних страна сила друге стране. „Обе тачке требале су да послуже само као минимални програм, док би један шири споразум укључивао и заједничку сарадњу у акцији, прихватање у случају повлачења, право на азил и активно учествовање у борби у случају прихватања, узајамна амнестија за дезертере и за компромитоване у борби једне стране против друге и право на мобилизацију сваке стране на својој територији“.³⁴ Шикић и Макеларски сматрали су да би за постизање таквог споразума најбоље било послати званичне делегате у тај „штаб“. Сматрали су да њих двоје треба да буду делегати са стране НОП-а. Узајамна амнестија можда је последица због тога што је Гаицки учествовао у борбама против партизана у Србији и бојао се репресије.³⁵ Без обзира што су Шикић и Макеларски предузели овакве кораке, Равногорски покрет у Поречу биће разбијен у августу 1944. године.

Иако су се у Македонији, у погледу организовања Равногорског покрета, именovali команданти и слично, ништа битно није се изменило у позитивном смислу. У наредби бр. 184 из 19. јула 1944, а коју је издао командант Вардарске војне области, потпуковник Стојан Марковић, регулисала су се питања о исхрани, формирање бригада, мобилизације, обуке и друго. Наредба је достављена командантима Поречког корпуса,³⁶

³³ Александар Симоновски, „Разбивањето на Равногорското движење во Порече во 1944 година“, Историја, год. L/LI, бр.1, Скопје 2015–2016, 258–266.

³⁴ Исто, 266.

³⁵ Исто, 266–267.

³⁶ И поред тога што се у наредби употребљава термин Поречки корпус, формиран је само његов Штаб, који се састојао од Софронија Златића (командант) и још 8–10 људи. Корпус је требало да има три бригаде: Поречку, Прилепску и Велешку. Поречка бригада у 1944. бројала је око 200 четника. Њен командант био је Војислав Сајковић. Са наредбом бр. 184 наређено је да се формирају Прилепска и Велешка бригада. Овај задатак је додељен Миливоју Трбићу. Он је постављен за команданта

Горњополошког корпуса,³⁷ Поречке бригаде, Прилепске бригаде и Велешке бригаде, и вероватно ађутанту Команде Вардарске војне области.³⁸ Истог дана Марковић је издао и наредбу бр. 185. Према овом наређењу, по потреби службе, а на захтев команданта Поречког корпуса Софронија Златића, за инструктора у погледу борбене обуке људства овог корпуса, као и за моралну обуку војника, одређен је пешадијски капетан Божидар Лешевић. Он је требало одмах да отпутује у јединице тог корпуса и обуку изводи на местима која нађе за најподеснија, споразумно са командантом корпуса, бригаде и батаљона. На овом послу задржао би се колико то буде потреба изискивала, а по његовој жељи, када буде одређен стални командант, може се вратити и команданту се јавити ради својих молби. Исхрана Лешевића за време бављења на терену падала је на терет јединице у којој би он вршио обуку. Нужну пратњу од јединице до јединице ставио би му на расположење командант бригаде.³⁹ Иако се и у наредби бр. 185 употребљава термин Поречки корпус, то не значи да је та јединица заиста постојала. Уосталом, као што каже Јован Гаицки, у пролеће и лето 1944, у стварности је постојала само Поречка бригада са око 200 људи.⁴⁰ Није познато да ли је Лешевић нешто урадио да изврши наредбу бр. 185.

Прилепске бригаде, а у исто време је требало да замењује команданта Велешке бригаде, тј. Трбић је требало да врши и дужност команданта Велешке бригаде. Приликом формирања Прилепске бригаде у јулу 1944. обухваћено је 40 људи. Око јула/августа изгледа да је Трбић мобилисао више људи. Велешка бригада остала је на нивоу језгра, јер је одређен само њен командант – Трбић. А. Симоновски, *Миливој Трбић...*, 25–26, 106–107; *Миливој Трбић–Војче*, 162–165.

³⁷ У три депеше које је Врховна команда Југословенске војске у Отаџбини примила од Горског штаба бр. 110 у периоду фебруар–март 1944, наводе се Полошки и Горњополошки корпус. Према депеши Радослава Ђурића од 18. фебруара, на десној обали Вардара формирана је Бабунска група корпуса, њен командант био је капетан Душан Стефановић, а ту групу требало је да чине Полошки, Поречки и Битољски корпус. Потом је Ђурић у депеши од 21. фебруара навео да Полошки корпус заступа командант Спасић, док у депеши од 6. марта само је поменут Горњополошки корпус и записан је капетан I класе Душан Стефановић. У Горњополошком корпусу требало је да се налазе четири бригаде: Тетовска, Гостиварска, Кичевска и Дебарска. У депеши која је у Врховној команди примљена у периоду 13. фебруара – 1. марта 1944, Ђурић јавља о некаквој ситуацији у Поречу, односно у шуми 220. У продужетку пише Кичевска бригада 40, Гостиварска 15, Тетовска бригада 20. План о формирању Горњополошког корпуса (за чијег је команданта постављен Душан Стефановић) није потпуно успео. Нису успели ни планови о формирању Битољског корпуса (бригаде: Мариовска, Битољска и Ресанска) и Бабунске групе корпуса. Војни архив, Београд (даље: ВА), ф. Четничка архива (даље: ЧА), к. 276, 15/1–43, 55; к. 277, 2/1–24, 25. Бранко Латас, Милован Целебидић, Четнички покрет Драже Михаиловића 1941–1945, Београд 1979, 65–66; Р. Терзиоски, н. д., 171; С. Фиданова, Четничката организација..., 267.

³⁸ Миливој Трбић–Војче, 161–165.

³⁹ ДАРМ, ф. 885, рег. бр. 42201244003; Документационо одељење Института за националну историју, Скопље, ф. Оставштина проф. др Велимира Брезоског, к. 2, Наредба бр. 185, 19. јул 1944.

⁴⁰ ДАРМ, ф. 885, к. 110, а.ј. 14.

Због постојања Равногорског покрета у Поречу, у директиви ГШ НОВ и ПОМ од 16. августа 1944. године, намењеној штабовима 1. МНОУБ и 5. МНОУБ, указано је да је њихов најважнији задатак да наступају у Порече и да рашчисте са четницима. Од новомобилисаних и предатих четника требало је формирати 6. македонску бригаду. О Николи Макеларском и Браниславу Шикићу, који су се тада налазили у Поречу, наводи се да се ухапсе и саслушају због самовласних преговора са четницима у име ГШ.⁴¹

Пета МНОУБ ушла је у Порече, а 22. августа, у селу Тажево, остварени су преговори са Равногорским покретом. Они су се одвијали у духу договора са острва Виса (16. јун 1944).⁴² „Договорено је да се четници у Поречу ставе под команде НОВ и ПОМ и да се групишу у једну бригаду – Шесту поречку народноослободилачку бригаду (Поречка бригада)“.⁴³ Процес формирања бригаде завршио је 24. августа 1944. У њен састав ушли су четници и борци из 5. МНОУБ.⁴⁴ Предало се око 150 наоружаних и око 70 ненаоружаних четника, који су прешли у редове НОВ и ПОМ.⁴⁵

⁴¹ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, Том VII, Књига 4, Борбе у Македонији март 1943 – новембар 1944, Документа НОВ и ПО Југославије и партиских организација, Редакциони одбор Крсте Црвенковски и др., Београд 1954, 28–31.

⁴² У име 5. МНОУБ преговарали су Ђоре Велкоски (политички комесар бригаде), Илија Игески (заменик команданта бригаде) и још неко, док су у име Равногорског покрета: Војислав Сајковић, Стојан Марковић, Софроније Златић и Божидар Видојевић, а можда је присуствовао и Јован Гаицки. Петар Пепељугоски, Незаборавни години (секавања), Прилеп, 1982, 212.

⁴³ А. Симоновски, Миливој Трбић..., 28.

⁴⁴ Командни кадар Шесте поречке народноослободилачке бригаде био је од Равногорског покрета, а политички из 5. МНОУБ. Штаб Шесте поречке народноослободилачке бригаде састојао се од Војислава Сајковића (командант), Петра Пепељугоског (политички комесар) и капетана (Душана) Лешевића (интендант); у штабу 1. батаљона били су Андреа/Андрија (командант, нисмо утврдили његово презиме) и политички комесар Мара Крапјанска или Илија Сотироски; у штабу 2. батаљона ушли су Михајло Андрић (командант) и Анче Андреевски (политички комесар); а штаб 3. батаљона састојао се од Душана Филиповића (командант) и политичког комесара Мара Крапјанска или Илија Сотироски. Петар Пепељугоски различито се изјаснио: на једном месту написао је да је интендант бригаде био капетан Душан Лешевић, док је на другом месту написао да је интендант бригаде био капетан Лешевић. Приликом истраживања о делатностима Равногорског покрета у Поречу, у изворима нисмо срели капетана Душана Лешевића. У писму које је Стојан Марковић написао 19. јула 1944. Миливоју Трбићу, помиње се нека друга конференција на којој је решено да капетан Лешевић иде за инструктора – наставника код Поречке бригаде (можда се мисли на поменуте наредбе бр. 185). Према чиновима капетана Душана Лешевића и капетана Лешевића, можда је то иста особа, тј. пешадијски капетан Божидар Лешевић. Миливој Трбић–Војче, 165–166; П. Пепељугоски, н. д., 212–215; Петар Пепељугоски–Црвениот, Учеството и придонесот на Петтата бригада во борбите за ослободување на Поречието, Зборник на секавања и документи за борбениот пат на Петтата македонска народноослободителна бригада–Прилепска, Скопје, 1998, 142–149, 580–581.

⁴⁵ А. Симоновски, Миливој Трбић..., 28.

Затим, 1. септембра 1944. Божидар Лешевић саставио је једно писмо и наменио га за Миливоја Трбића. Написао је да су потпуковник Стојан Марковић, Божидар Видојевић, Софроније Златић, Душан Лебан, Јован Гаицки, седам америчких авијатичара и двојица Енглеза отишли у оперативну зону.⁴⁶ Од Трбића је затражио да ступи у везу и да води заједничку борбу против Бугара са 5. МНОУБ. Саопштио му је да је са Србијом и Дражом Михаиловићем прекинута свака веза, и да му Радослав Ђурић пише да ступи у заједничку борбу против окупатора као Народноослободилачка војска.⁴⁷ У прилепском срезу вођени су преговори између НОВ и ПОМ и Трбића са циљем да се он прикључи НОВ и ПОМ. Средином септембра 1944. Трбић и његови четници предали су се НОВ и ПОМ. Није познато бројно стање четника с којима се Трбић предао НОВ и ПОМ.⁴⁸

Уколико би се судило по документацији Равногорског покрета о степену његовог развитка у Македонији, дошло би се до закључка да је покрет био широко развијен на овој територији. У две депеше које су примљене у Врховној команди Југословенске војске у Отаџбини у периоду 21–30. децембра 1942. године Радослав Ђурић је саопштио да су организовани цео поречки срез, северозападни део прилепског среза, да се у кичевском срезу „сада ради“ и да је у велешком срезу организован мали део. Ђурић се осврнуо и на горњеполошки и на доњеполошки срез, али текст није потпуно читак. Обавестио је да је укупно организовано 8.000–10.000 људи.⁴⁹ За сада нисмо у стању да потпуно сагледамо процес формирања Равногорског покрета у Поречу и у прилепском срезу у 1942, односно колико је било бројно стање припадника овог покрета у ова два региона. Са обавештењем

⁴⁶ Главни штаб НОВ и ПОМ, разрадио је план, изнет Директивом бр. 1 од јула 1944. године, касније допуњен Директивом бр. 2 од 16. августа 1944. године и са неколико других наредби, према којима је извршена војно-територијална реорганизација Македоније. Реорганизацијом, Македонија је подељена на оперативне зоне: Прва оперативна зона (Скопска), Друга оперативна зона (Битољска), Трећа оперативна зона (Брегалничко-Струмичка) и Четврта оперативна зона (Дебарско-Кичевска). Оперативна зона о којој Лешевић пише је Друга оперативна зона. Гога Петровски сећа се да је крајем августа 1944, из Пореча, спровео Јована Гаицког у прилепско село Присад и предао га Тихомиру Милошевском (командант 41. македонске народноослободилачке дивизије и командант Друге оперативне зоне) и Науму Наумовском (политички комесар 41. македонске народноослободилачке дивизије и политички комесар Друге оперативне зоне). Гога Петровски, Спроведување на четничкото раководство од Порече до Главниот штаб на НОВ на Македонија, Зборник на сеќавања и документи..., 124–126; Миле Михајлов, Военозаднинските органи во Народноослободителната војна на Македонија (1941-1945), Скопје, 1992, 204–276.

⁴⁷ Миливој Трбиќ–Војче, 172–173.

⁴⁸ А. Симоновски, Миливој Трбиќ..., 28.

⁴⁹ ВА, ф. ЧА, к. 275, 22/1.

да је укупно организовано око 10.000 људи, не значи да је представљена права слика о том покрету у Македонији. Та бројка не одговара правом стању о организацији у Македонији. На саслушању које је спроведено у 1945, Божидар Лешевић изјавио је да је Равногорски покрет у Поречу у другој половини 1943. организовао око 2.400 људи, у гостиварском срезу око 1.500, у прилепском крају око 1.000 и у кичевском крају око 300.⁵⁰ И у погледу ових података треба бити опрезан. Неопходно је разликовати шта је стварно стање. Равногорски покрет је створен и дејствовао је само у одређеним подручјима у Македонији. Он није био значајан војнополитички фактор и није успео да се супротстави НОП Македоније, што се показало развитком НОБ Македоније у 1943. и 1944. године.

О послератном животу Јована Гаицког, зна се да је ухапшен 14. новембра 1944. јер је у рату припадао Равногорском покрету.⁵¹ Након тога, исте године, био је под истрагом и тада је формиран његов досије. Садржи четири документа: два записника о његовом саслушању, једну његову изјаву и накнадне податке о њему. У упитнику о ревизији Гаицкијевог личног досијеа (бр. 42201244002) 22. новембра 1967, македонска Служба државне безбедности (СДБ) указала је на то да према материјалу није познато шта се збивало са Гаицкијем после 1944.⁵² Сматрало се да је део материјала сигурно послат у Београд.⁵³ Лешевић је био саслушан у 1945.

⁵⁰ ДАРМ, ф. 885, рег. бр. 42201244003; Миливој Трбић–Војче, 293–294.

⁵¹ Кларк, вођа ескадрона, у допуњавању за мисије „Perseverance“, осврнуо се у опсервацијама учињеним у Македонији док је живео с четницима и партизанима. Известио је да су 12. новембра 1943. ступили у контакт са четницима у Поречу. Када су се срели, група је бројала око 40 људи које је предводио Миливоје Трбић. Два или три дана касније стигао је потпуковник Стојан Марковић. Остали официри са њиховом четничком групом били су капетан Борза Лешовић и капетан Душан Стевановић (Стефановић) из југословенске регуларне војске, такође и поручник Марко Милановић. За капетана Софронија Златића саопштава се да је био резервни артиљеријски официр који се борио са Британцима у Грчкој у 1941. За Војислава Сајковића и за Миливоја Трбића каже се да су били цивили, али иако нису имали армијски статус, они су били задужени за организовање четника у Поречу јер су били богати и према томе имали су велики утицај. Обавестио је да су чули да је капетан Борза Лешовић, након ослобођења Скопља 13. новембра 1944, бачен у затвор због индискретног говорења кад је био пијан. Такође, обавестио је да је Јован Гаицки био затворен откако је откривен да поседује злато и био је оптужен за антипартизанску активност. Можда је Борза Лешовић – Божидар Лешевић. Велика Британија и Македонија, Документи, 1942 - 1945, Избор, превод и редакција др Тодор Чепреганов, Скопје 2000, 313–314.

⁵² Постоји један докуменат који није датиран. Сматрамо да је састављен у периоду крајем 1944 – почетком 1947. Поред осталог, у њему се каже да се Божидар Лешевић налазио у затвору у Битољу, док се Јован Гаицки налазио у затвору у Скопљу. ВА, ф. ЧА, к. 246ц, бр. рег. 19/2.

⁵³ ДАРМ, ф. 885, к. 110, а.ј. 14.

године. И за њега је СДБ формирала досије. Садржи само два документа: поменуте наредбе бр. 185 и записник са поменутог саслушања у 1945.⁵⁴

Ово што смо изнели су само скромни подаци о учешћу Божицара Лешевића и Јована Гаицког у Равногорском покрету у Македонији. Неопходна су даља истраживања да би се дубље ушло у делатности тог Покрета на овој територији. У том контексту, нове чињенице пружиће нам прилику да попунимо празнине које су се појавиле током писања овог рада.

Извори и литература

Необјављени извори:

Војни архив, Београд

Фонд: Четничка архива.

Документационо одељење Института за националну историју, Скопље

Фонд: Оставштина проф. др Велимира Брезоског, к. 2.

Државни архив Републике Македоније, Скопље

Фонд 885: Републички секретаријат унутрашњих послова (ОЗНА-УДБ).

Објављени извори:

АСНОМ (Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија), Документи од Првото и Второто заседание на АСНОМ, Том I, Книга 1, Избор, редакција и коментари: Д-р Александар Христов, Д-р Миле Тодоровски, Д-р Новица Велјановски, Скопје, 1984.

Велика Британија и Македонија, Документи, 1942 - 1945, Избор, превод и редакција Д-р Тодор Чепреганов, Скопје 2000.

Драгољуб М. Михаиловић, Рат и мир ђенерала, Изабрани ратни списи, Прва–друга књига, Приредили: Милан Весовић, Коста Николић, Бојан Б. Димитријевић, Београд 1998.

Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, Том VII, Књига 4, Борбе у Македонији март 1943 – новембар 1944, Документа НОВ и ПО Југославије и партиских организација, Редакциони одбор Крсте Црвенковски и др., Београд 1954.

Миливој Трбиќ–Војче, Документи, Избор, редакција и коментар доц. д-р Александар Симоновски, Скопје, 2016.

Политичките судски процеси во Скопје за време на бугарската окупација (1941–1944), Избор, вовед и редакција проф. д-р Владо Иваноски, Скопје, 2009.

⁵⁴ ДАРМ, ф. 885, рег. бр. 42201244003.

Литература:

Апостолски Михаило, Од Кожув до Богомила и Козјак, Операциите на единиците од НОВ и ПОЈ зимата 1943–1944 година во Македонија и Поморавието, Скопје 1959.

Брезовски Велимир, Прилог за проучување на дражиќевската организација во Скопје и околината, Скопје во НОВ 1942, Материјали од Научниот собир, Скопје 1975, 311–321.

Брезоски Велимир, Ослободителната војна во Македонија во 1943 на територијата на СР Македонија, Скопје 1971.

Весовић Милан, Николић Коста, Уједињене српске земље, Равногорски национални програм, Београд 1996.

Динчић Александар, „Англоамериканци у Лесковачком и Врањском округу и спасување ваздухопловаца (1941–1944)“, Лесковачки зборник, LVII, Лесковац 2017, 237–259.

Динчић М. Александар, Антић Д. Дејан, „Организација војних формација Југословенске војске у отаџбини у Македонији (1941–1942)“, Баштина, Свеска 41, Приштина – Лепосавић 2016, 211–230.

Зборник на сеќавања и документи за борбениот пат на Петтата македонска народноослободителна бригада-Прилепска, Скопје, 1998.

Латас Бранко, Целебџић Милован, Четнички покрет Драже Михаиловића 1941–1945, Београд 1979.

Македонска енциклопедија, 1, А–Љ, Скопје 2009.

Матић Б. Милан, Равногорска идеја у штампи и пропаганди четничког покрета у Србији 1941–1944., Приредили Др Милан Весовић, Мр Коста Николић, Београд 1995.

Михајлов Миле, Военозаднинските органи во Народноослободителната војна на Македонија (1941–1945), Скопје, 1992.

Николић Коста, Историја Равногорског покрета 1941–1945., Књ. 1–2, Београд 2014.

Пепељугоски Петар, Незаборавни години (сеќавања), Прилеп, 1982.

Симоновски Александар, Миливој Трбиќ (1913 – 1947), Скопје 2018.

Симоновски Александар, „Разбивањето на Равногорското движење во Порече во 1944 година“, Историја, год. L/LI, бр.1, Скопје 2015–2016, 257–273.

Симпозиум Развојот и карактеристиките на народноослободителната војна и на револуцијата во Македонија, Скопје, 9–10 декември 1971 година, Скопје 1973.

Терзиоски Растилав, Окупацијата на Македонија 1941–1944, 2. изд., Скопје 2011.

Тодоровски Миле, Партизанските одреди и Народноослободителната војска на Македонија во Ослободителната војна и Револуцијата 1941–1944, Скопје 1972.

Tomasevich Jozo, Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941–1945, Preveo Nikica Petrak, Zagreb 1979.

Фиданова Славка, Некои моменти од активноста на четничката организација на Дража Михаиловиќ во Прилепско во 1942 година, Прилеп и Прилепско во НОВ 1942 година, (Материјали од Научниот собир одржан на 13, 14, и 15 декември 1976 година), Книга прва, Скопје 1978, 235–250.

Фиданова Славка, Четничката организација на Дража Михајловиќ во Прилеп и Прилепско 1943–1944, Прилеп и Прилепско во НОВ 1944–15 мај 1945 година, (Материјали од Научниот собир одржан на 14, 15 и 16 март 1983 година), Книга I/2, Скопје, 1985, 261–278.

Фиданова Славка, Четничкото движење во Кумановско, Куманово и Кумановско во НОВ 1941–1942, (Материјали од Научниот собир одржан на 12, 13 и 14 декември 1978 година), Куманово 1979, 556–559.

Colić Mladen, „Četničke vojne formacije u Makedoniji 1942–1944. godine“, Vojnoistorijski glasnik, god. XXV, br. 1, Beograd 1974, 145–167.

Чепреганов Тодор, Чакарјаневски Ѓорѓи, Прва македонско-косовска ударна бригада: бригада на братството и единството (ретроспектива), Афирмација, продлабочување и проширување на вековните културни врски меѓу Р.Македонија и Р.Србија, (Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир, одржан на 30-ти и 31-ви октомври 2015 година во Битола), Битола 2016, 401–407.

Summary

Aleksandar Simonovski

CONTRIBUTION REGARDING THE PARTICIPATION OF BOŽIDAR LEŠEVIĆ AND JOVAN GAICKI IN THE RAVNA GORA MOVEMENT IN MACEDONIA (1943-1944)

The paper presents the results of the research conducted concerning the participation of Božidar Lešević and Jovan Gaicki in the Ravna Gora Movement in Macedonia in the period 1943 – 1944. The process of creation of the Ravna Gora Movement in Macedonia began in 1942. On this territory, the Ravna Gora Movement acted in certain areas. One of them was Poreče. Lešević and Gaicki arrived in Poreče in 1943, the first around August and the second in December. According to the available sources and literature, it is not possible for us to create a more complete picture related to Lešević's and Gaicki's activities in the Ravna Gora Movement in Macedonia. We can list only the basic information relating to them. In June 1944, in Poreče, Gaicki negotiated with two members of the

National Liberation Movement. Lešević had the ranks of adjutant captain and infantry captain. In July 1944 he was assigned to conduct combat and moral training, but it isn't known whether he undertook anything in that sense. The Ravna Gora Movement in Poreče was defeated in August 1944. On November 14, 1944, Gaicki was arrested. Lešević was interrogated in 1945. Records were created for both of them.